

TEZAURUL MONETAR DE LA GHERLA, SEC. IV

În vara anului 1974, cu ocazia lucrărilor agricole, a fost descoperit pe teritoriul orașului Gherla un tezaur monetar compus din 83 de piese de bronz, în absolută majoritate din secolul IV. Tezaurul, păstrat în Muzeul de Istorie din Gherla, a fost descoperit pe terenul agricol situat între Combinatul de prelucrare a lemnului și Someș, la S-V de castrul roman, probabil în zona așezării civile (*cannabae*) din preajma castrului. Lista monetelor este următoarea¹:

1. Faustina Senior. As, Roma. RIC, III, p. 167, nr. 1177.
2. Marcus Aurelius. As, Roma, 175—176. RIC, III, p. 305, nr. 1177 sau 1178 (jumătatea din stînga a legendei aversului este ilizibilă).
3. Antoninian (?) din a doua jumătate a secolului III, rău păstrat, emis în Gallia².

LUGDUNUM

4. Constantius II. AE 3; 355—360. L, II, 256.

ARELATE

5. Crispus. Bronz, 317. RIC, VII, p. 247, nr. 130.
6. Constantius II. AE 4; 355—360. L, II, 461.
7. Gratianus. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 511, dar T.

¹ Abreviațiuni (Abkürzungen)

L	= Late Roman Bronze Coinage 324—498 (Part I by P. V. Hill — J. P. C. Kent; Part II by R.A.G. Carson — J. P. C. Kent), London, 1965.
RIC	= The Roman Imperial Coinage (vol. III by H. Mattingly — E. A. Sydenham, London, 1930; vol. V, 2 by P. H. Webb, London, 1935; vol. VII by P. M. Bruun, London, 1966).
MS	= E. Chirilă — N. Gudea — G. Moldovan, Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighișoara, Sibiu, 1972.
DMB	= E. Chirilă — N. Gudea — I. Stratan, Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat, Lugoj, 1974.
FTR	= Fel. Temp. Reparatio.
FH	= Falling Horseman.
AE2	= Piesă de bronz de modul 2.
AE3	= Piesă de bronz de modul 3.
AE4	= Piesă de bronz de modul 4.

² Dr. R. A. G. Carson de la British Museum a văzut fotografia piesei și ne-a dat informațiile în legătură cu origina ei. Ii aducem și pe această cale cuvenitele mulțumiri.

ROMA

8. Constantinus. AE; 330—335. L, I, 542.
 9. Constantius II, AE; 341—346. Cf. L, I, 647, dar S.

AQUILEIA

10. Constans. AE; 341—346. Cf. L, I, 704, dar S.
 11. Constans. AE; 341—346. Cf. L, I, 710, dar S.
 12. Constantius II. AE, 3; 355—360. Cf. L, II, 943, dar S.

SISCHIA

13. Constans. AE; 335—337. Cf. L, I, 754, dar Δ.
 14. Constantinus Junior. AE; 335—337. Cf. L, I, 760, dar E.
 15. Constantius II. AE; 341—346. Cf. L, I, 792, dar B.
 16. Constantius II. AE; 341—346. Cf. L, I, 792, dar Δ.
 17. Constans. AE; 341—346. Cf. L, I, 793, dar B.
 18. Constans. AE; 341—346. Cf. L, I, 793, dar Δ.
 19—20. Constantius II. AE; 341—346. Cf. L, I, 800, dar Δ.
 21. Constantius II. AE 3; 351—354. L, II, 1222.
 • 22—23. Constantius II. AE 3; 351—354. Cf. L, II, 1222, dar B.
 24. Constantius II sau Constans. AE 3; 351—354. Cf. L, II, 1222—1223. Exergă parțial ilibilă.
 25. Constantius II. AE 3; 355—361. L, II, 1234.
 26. Constantius II. AE 3; 355—361. Cf. L, II, 1236, dar Γ.
 27. Julian. AE 3; 355—361. Cf. L, II, 1237, dar Δ.
 28. Valens. AE 3; 364—367. L, II, 1274.
 29. Valentinian. AE 3; 364—367. Cf. L, II, 1284 sau 1286.
 30. Valens. AE 3; 364—367. L, II, 1295.
 31. Valens. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 1300, dar B.
 32. Valentinian. AE 3; 367—375. L, II, 1302.
 33. Valens. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 1306, dar Γ.
 34. Valentinian. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 1308 sau 1313.
 35. Valens. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 1318.
 36. Gratianus. AE 3; 367—375. Cf. L, II, 1328, dar Γ.
 37. Valentinian. AE 3; 367—375. Av. V 1 B. Rv. SECVRITAS REIPUBLICAE: în cîmp K—P. Deasupra literelor K o stea. În exergă ΓSISCR. Pentru avers, pentru siglele din cîmpul reversului și literele din exergă cf. L, II, 1364. Pentru tipul reversului cf. L, II, 1299. Piesă inedită.

SIRMIUM

38. Constantius II sau Julian. AE 3; 355—361. Cf. L, II, 1611, dar B.

THESSALONICA

39. Constans. AE; 335—337. Cf. L, I, 848, dar B.
 40. VRBS ROMA. AE; 337—341. Cf. L, I, 857.
 41. Constantius II. AE 3; 351—354. Cf. L, H, 1681, dar B.

CONSTANTINOPOLIS

42. CONSTANTINOPOLIS. AE; 330—335. Cf. L, I, 1009, dar Γ.
 43. VRBS ROMA. AE; 335—337. Cf. L, I, 1037—1038.
 44. Constantius II. AE; 337—341. Cf. L, I, 1055, dar Γ.
 45. Valentinian sau Valens. AE 3; 366—367 sau 367—375. Cf. L, II, 2085—2086 sau L, II, 2107.

Există în tezaur un număr de 38 de piese la care, din cauza stării de uzură nu se poate preciza atelierul. Din fericire există suficiente elemente pentru precizarea tipului de revers și pentru datarea lor.

46. VRBS ROMA. AE; 330—335. Pentru tip și datare cf. L, I, 907 sau 1013.
 47—52. Constantinus, Constantius II și Constans. AE; 335—341. Pentru tip și datare cf. L, I, 1024 și 1041.
 53—54. Constantius II sau Constans. AE; 341—346. Pentru tip și datare cf. L, I, 958—960.
 55. Constans. AE 3; 346—350. Pentru tip și datare cf. L, II, 1124.
 56. Constantius II. AE 2; 351—354. Pentru tip și datare cf. L, II, 1208.
 57—77. Constantius II. AE 3; 355—361. Pentru tip și datare cf. L, II, 1236.
 78—79. Julianus. AE 3; 355—361. Pentru tip și datare cf. L, II, 1237.
 80—81. Constantius II. AE 4; 355—361. Pentru tip și datare cf. L, II, 1245.
 82. Valentinian. AE 3; 366—367 sau 367—375. Pentru tip și datare cf. L, II, 2085 sau 2090.
 83. Valens. AE 3; 366—367 sau 367—375. Pentru tip și datare cf. L, II, 2086 sau 2091.

Două din piesele tezaurului se cer discutate. Piesa nr. 3, o apariție neobișnuită în circulația monetară din Dacia post-română, este o imitație după un antoninian al lui Tetricus II, executată din Gallia, unde asemenea piese sănt extrem de numeroase. Tipul reversului pare a fi Aequitas cu cornul abundenței și balanță³. E probabil că piesa a fost suberată. Cu toate că falsurile monetare nu respectă greutatea originalelor, atât dimensiunile piesei cît și greutatea ei (1,05 g) sănt mult inferioare diametrului și greutății unui antoninian. Se pare că aceasta este o caracteristică a imitațiilor din Gallia după piesele lui Tetricus II: uneori ele cîntăresc sub 1 g (vezi imitațiile de acest fel descoperite în Belgia: R. Boulet, *La fortification de Hauterecenne à Furfooz*, Louvain-La-Neuve, 1978, p. 63—64).

Piesa nr. 37 este inedită. Deși destul de uzată, ea permite să se preciseze că este emisă de Valentinian la Siscia și că, în ce privește *siglele din cîmpul reversului și exerga*, ea face parte din emisiunile L, II, 1364, care poartă însă pe revers legenda GLORIA ROMANORVM. Piesa nr. 37 atestă însă existența unei emisiuni paralele, cu legenda SECVRITAS REIPUBLICAE, datîndu-se și ea între 367—375 e.n. Rămîne de văzut dacă aceasta cuprinde și serii de la Valens și Gratianus.

După cum rezultă din lista pieselor, 80 din cele 83 sănt din secolul IV, cu precizarea că piesa nr. 5 este de la începutul acestui secol. Una, nr. 3, este din secolul III, iar alte două, nr. 1—2, sănt din secolul II.

Prezența unor piese izolate din secolele II—III este un fenomen general la tezaurele din secolul IV din imperiul roman⁴, ca și la tezaurele din se-

³ Cf. RIC, V, 2, p. 421, nr. 223.

⁴ Vezi DMB, p. 83—84, cu notele 73—78.

colul IV din Banat, deci din S-V Daciei, care, la data acumulării acestor tezaure, făcea parte din imperiu⁵. În cazul tezaurului de la Gherla prezența celor două piese din secolul II (care se deosebesc clar de emisiunile din secolul IV), poate fi pusă în legătură cu un aspect ce pare a fi tipic circulației monetare din Transilvania în secolul IV și cu deosebire vizibilă la tezaurul de la Laslea⁶, care cuprinde, pe lîngă piese din secolul IV, nu mai puțin de 12 piese de bronz din secolele I-II, printre care *sapte sesterți* de la Traian, Hadrian și Antoninus Pius: *menținerea sau readucerea în circulație*, la sfîrșitul secolului III și începutul secolului IV a pieselor de bronz existente în provincie pînă la anul 271, datorită lipsei de numerar create de evacuarea Transilvaniei și de desprinderea ei de imperiu, la care se adaugă și criza monetară de la sfîrșitul secolului III. Aceste piese rămîn mai departe în circulație și după ce recucerirea Banatului și a unei largi fîșii de teritoriu la nord de Dunăre aduce cu sine un masiv aflux de monetă din secolul IV spre Transilvania.

Pieselete nr. 4 și 6—83 din tezaur se însiruie între 330—367/375, majoritatea lor concentrîndu-se spre mijlocul și după jumătatea secolului IV, cum se întîmplă și la tezaurele monetare din Banat recent publicate⁷. Ca și la acestea, piesele cu FTR sunt numeroase: 36 din 83, dintre care 35 cu FH și una cu Phoenix. Deși ele nu ating cota parte a pieselor FTR din tezaurele bănățene, analogia cu acestea este evidentă, precum evidentă este și data acumulării lor. Relativ numeroase sunt și piesele emise între 367—375, 11 bucăți, cu care se încheie tezaurul. De remarcat că și tezaurul de la Laslea ca și cel de la Cipău — Gîrle⁸ se termină cu piese cu aceeași datare. Nu insistăm prea mult asupra datelor interne ale tezaurului și a repartiției monetelor pe ani. Eventuale noi descoperiri de tezaure din secolul IV în Transilvania vor permite, la timpul lor, observații și comparații mai amânunțite și mai conclu-diente.

Afluxul de monetă din secolul IV din imperiu spre Transilvania este în directă legătură cu recucerirea de către romani a unei zone la nord de Dunăre, care cuprinde pe lîngă o bună parte a Banatului și Olteniei și o parte din Muntenia. De aici moneta romană pătrunde în Transilvania, din Banat pe Valea Mureșului și prin Poarta de Fier Transilvană, iar din Oltenia pe valea Oltului. Se pare însă că majoritatea pieselor din secolul IV pătrund în Transilvania din Banat. De altfel repartitia pe ateliere a monetelor din tezaurul de la Gherla, ca și a altor descoperiri monetare majore din Transilvania, urmează în linii mari pe cea a tezaurelor din Banat⁹. La tezaurul de la Gherla atrage atenția lipsa aproape totală a emisiunilor de la Sirmium. Această lipsă este numai aparentă. Din piesele al căror atelier nu s-a putut determina cu precizie, o bună parte (nr. 57—79) sunt emisiuni

⁵ DMB, p. 81, cu notele 94—95.

⁶ Der Münzhort von Laslea, în MS, p. 31—34.

⁷ DMB, p. 99.

⁸ N. Vlăsă, SCIV, 16, 3, 1965, p. 501—516.

⁹ DMB, p. 99.

FTR cu FH, pe care criterii stilistice sau litere din exergă le atribuie monetăriei de la Sirmium.

Pătrunderea de monetă din imperiu spre Transilvania este deosebit de intensă pînă pe la 375, deși ea continuă pînă la sfîrșitul secolului IV, așa cum arată atît descoperirile mai vechi¹⁰, cît și cele mai recente¹¹, și cum se întîmplă și în Banat¹².

După cum s-a mai spus tezaurul a fost descoperit în imediata apropiere a castrului roman, deci pe teritoriul unei foste așezări romane. Din acest punct de vedere tezaurul face parte din seria de descoperiri monetare din secolul IV care continuă pe cele din epoca romană: descoperirile de la Laslea, Pîrul Hotarului¹³, Cluj¹⁴, Porolissum¹⁵ iar pentru împrejurimile orașului Gherla, cele de la Nicula¹⁶ și Iclod¹⁷, precum și pe cele din recent identificata zonă arheologică din apropierea orașului Gherla¹⁸. Aceasta din urmă conferă o deosebită semnificație tezaurului de care ne ocupăm arătînd că el se încadrează într-o zonă intens locuită de la cucerirea Daciei pînă în secolul IV.

Descoperirile din ce în ce mai numeroase și mai concludente de material monetar din secolul IV fac dovada unui masiv aflux de monetă romană spre vechile vître de locuire din fosta Dacie romană, unde o numeroasă populație daco-romană pare a duce o viață relativ prosperă, dispunînd de bunuri pentru comerț și făcînd un activ schimb comercial cu imperiul, efectuat în mare parte cu ajutorul monetelor. Cu toate că această populație se orientea din ce în ce mai mult spre o viață de tip rural, bazată în esență pe agricultură și creșterea vitelor, renunțînd la formele de viață urbană¹⁹, ea practică încă o economie monetară în care moneta rămîne un mijloc esențial de schimb. Masiva cantitate de monetă care se îndreaptă din imperiu spre Transilvania, unde este utilizată și tezaurizată, constituie o dovadă eloventă în acest sens.

Ce oferă Transilvania în schimbul monetei care vine din imperiu? Probabil că o parte din articolele de export pe care le oferea și în epoca pre-

¹⁰ Un repertoriu al descoperirilor din secolul IV la C. Preda, *SCIVA*, 26, 4, 1975, p. 441 sqq.

¹¹ Vezi de exemplu E. Chirilă și colab. în *SiComBrukenthal*, 18, 1974, p. 135 sqq; E. Chirilă — I. Chifor, *ActaMP*, 2, 1978, p. 53 sqq.

¹² DMB, p. 71 sqq și 75 sqq.

¹³ Die Münzen der Nekropole von Pîrul Hotarului, în MS, p. 25—30.

¹⁴ E. Chirilă — I. Chifor, *ActaMP*, 2, 1978, p. 53—54.

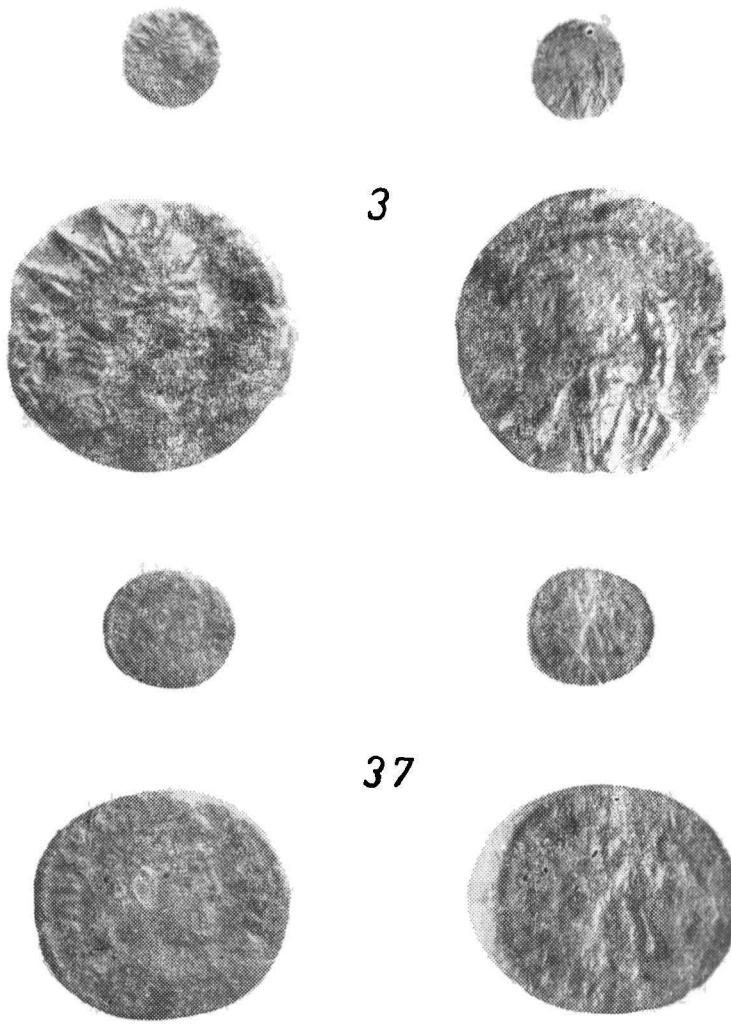
¹⁵ V. Lucăcel, Muzeul Zalău. Catalogul colecției de monete antice, Cluj, 1968, nr. 259—276; C. Preda, Art.cit., p. 472—473.

¹⁶ E. Chirilă — I. Chifor, art.cit., p. 54.

¹⁷ E. Chirilă — I. Chifor, art.cit., p. 54.

¹⁸ E. Chirilă — I. Chifor, Descoperiri monetare antice și bizantine la Gherla (în volumul de față).

¹⁹ Deosebit de concludente în legătură cu dispariția vietii urbane în Dacia post-română sunt recentele descoperirile de monete din secolul IV de la Cluj, cartierul Mănăstur, care arată clar cum populația se deplasează spre periferia orașului și zonele învecinate, în legătură cu trecerea la o viață de aspect rural, legată de agricultură și creșterea vitelor. Descoperirile la E. Chirilă — I. Chifor, *ActaMP*, 2, 1978, p. 53—54; un fenomen analog în sec. IV în fosta provincie romană Germania Superior. Vezi K. Weidemann, în *JRGM*, 19, 1972, p. 99 sqq, cu concluziile de la p. 152.

Pl. I. Piese nr. 3(1x; 3x) și 37(1x; 2x) din tezaur.

română și română: vite și, mai ales, sare. Acest ultim produs era extrem de căutat, dat fiind că zona învecinată a imperiului era complet lipsită de sare²⁰. De altfel sarea a jucat un rol important în istoria Transilvaniei în toate timpurile, inclusiv începutul evului mediu²¹. La cele două articole de export amintite s-ar mai putea adăuga o cantitate de aur, obținut însă prin spălare, nu prin minerit.

Înținse zonă de contact a Transilvaniei cu imperiul, ca urmare a recuceririi unui larg teritoriu la nord de Dunăre, n-a facilitat numai schimburile comerciale. Acestea reprezintă doar un aspect al unor legături mai complexe ale Transilvaniei cu zona învecinată al imperiului, în cadrul cărora se dezvoltă creștinismul, se desăvîrșește procesul de romanizare, se întărește și se menține latinitatea nord-dunăreană. În această ordine de idei, dacă donarium-ul de la Biertan²² dovedește legăturile de ordin religios ale Transilvaniei cu imperiul, recenta descoperire a unui fragment de vas de cult la Porolissum atestă limpede prezența unei comunități daco-romane, autohtonă, organizată în comunitate creștină și în evidență legată cu imperiul.

Cu aceste considerații încheiem studiul tezaurului de la Gherla care se înscrie în seria descoperirilor ce ilustrează o viguroasă și incontestabilă realitate istorică: permanența, continuitatea daco-romană în Transilvania.

EUGEN CHIRILA — NICOLAE GUDEA — IOAN CHIFOR

DER MÜNZHORT VON GHERLA, 4. JAHRUNDERT

(Zusammenfassung)

Der Artikel behandelt einen, im Sommer 1974 in der Nähe des Römerlagers von Gherla entdeckten Münzhort. Er besteht aus 83 Münzen, die im Historischen Museum von Gherla aufbewahrt werden. Die Verfasser legen eine vollständige Liste der Münzen vor: zwei Stück aus dem 2. Jh., eine Münze aus dem 3. und 80 aus dem 4. Jh. Bei Nr. 46—83 konnte nur der Kaiser, der Typ, die Umschrift des Reverses und die Datierung festgestellt werden. Stück Nr. 3 (Gew.=1,05 g) ist eine in Gallien angefertigte Nachahmung nach einem Antoninian des Tetricus (vgl. RIC, V, 2, S. 421, Nr. 223). Es stellt eine ungewöhnliche Erscheinung im Münzumlauf des nachrömischen Dakien dar. Stück Nr. 37 ist unveröffentlicht. Was den Avers (Valentinian I.), die Münzsiegel des Reverses und den Abschnitt betrifft, gehört es zu den Prägungen LRBC, II, 1364, doch haben diese die Umschrift GLORIA ROMANORVM. Die Münze Nr. 37 belegt die Existenz einer parallelen Ausgabe, aber mit der Umschrift SECVRITAS REIPUBLICAE, die ebenfalls zwischen 367—375 datiert ist. Offen bleibt die Frage, ob es solche Prägungen auch von Valens und Gratianus gibt. Daß einzelne Münzen aus dem 2. und 3. Jh. in Horten des 4. Jhs. vorkommen, ist eine im Römerreich übliche Erscheinung (siehe Anm. 4), auch im Banat, das während des 4. Jhs. dem Reiche wieder einverleibt war (Anm. 5). Was nun den Hort von Gherla betrifft, so scheinen die zwei Münzen aus dem 2. Jh. mit einem gewissen Aspekt des Münzumlaufs im Siebenbürgen (Transsilvanien) des 4. Jhs. in Verbindung zu stehen: mit der Aufrechterhaltung oder Wiedereinführung in dem Umlauf zu Ende des 3. und zu Beginn des 4. Jhs. der

²⁰ E. Chirilă, *ActaMN*, 1964, p. 126—127, cu notele 7—14.

²¹ Vezi E. Chirilă — A. Hopărtean, în *AlIA*, 20, 1977, p. 301—302 cu notele 36—40.

²² K. Horedt, *AISC*, 4, 1944, p. 10—16, idem, în *MBBM*, 9—10, 1944, p. 104.

Bronzemünzen, die in Dakien zur Zeit seiner Räumung (im. J. 271) existierten, eben wegen des Geldmangels, der durch das Verlassen der Provinz entstanden war. Dieser Aspekt tritt besonders bei dem Hort von Laslea (siehe Anm. 6) deutlich hervor, der neben Prägungen des 4. Jhs. auch 12 Münzen aus dem 1.—3. Jh. umfaßt, darunter *sieben Sesterze* von Trajan, Hadrian und Antoninus Pius. Derartige Münzen verbleiben im Umlauf sogar nachdem die Wiedereroberung eines breiten Gebietstreifens nördlich der Donau (ein Guteil des Banats, Olteniens und Munteniens) einen massiven Zustrom von Münzen des 4. Jhs. nach Siebenbürgen mit sich bringt. Die Hortmünzen Nr. 4 und 6—83 reihen sich zwischen 330—367/375 auf; der größte Teil davon konzentriert sich um und nach der Mitte des 4. Jhs., wie dies auch bei den kürzlich veröffentlichten Horten aus dem Banat (siehe Anm. 7) der Fall ist. Wie bei diesen sind die Münzen mit FTR häufig: 36 von 83, davon 35 mit FH und eine mit Phoenix. Eine verhältnismäßig große Zahl stellen auch die 11, zwischen 367—375 ausgegebenen Münzen dar, mit denen der Hort schließt. Auch die Horte von Laslea (siehe Anm. 6) und von Cipău-Girle (siehe Anm. 8) enden mit Münzen aus diesen Jahren. Der Zustrom von Münzen aus dem Römerreich nach Siebenbürgen im 4. Jh. hängt unmittelbar mit der Wiedereroberung der genannten Gebiete im Norden der Donau zusammen. Von hier dringen die Münzen aus dem Banat im Mureștal und durch das siebenbürgische Eiserne Tor nach Siebenbürgen ein, aus Oltenien hingegen durch das Olttal. Der größte Teil der Prägungen des 4. Jhs. kommt aus dem Banat nach Siebenbürgen, denn die Münzen des Hortes von Gherla, wie auch die aus den größeren Münzfunden Siebenbürgens stammen aus den gleichen Werkstätten wie diejenigen des Banats (siehe Anm. 9). Das Fehlen von Prägungen aus Sirmium im Hort von Gherla ist nur scheinbar: ein Guteil der Münzen, deren Prägungsstätte nicht festgestellt werden konnte, sind FTR-Ausgaben mit FH (Nr. 57—79). Viele davon können aufgrund stilistischer Überlegungen oder einzelner, im Abschnitt noch sichtbaren Buchstaben der Münzstätte von Sirmium zugewiesen werden. Der Zustrom römischer Münze aus dem Reich nach Siebenbürgen ist besonders intensiv bis 375, doch dauert er bis ans Ende des 4. Jhs. an, wie die älteren Entdeckungen (siehe Anm. 10), aber auch die neuerdings veröffentlichten Funde erweisen (siehe Anm. 11) und wie es auch im Banat der Fall ist (siehe Anm. 12). Der in der Nähe des Römerlagers entdeckte Hort von Gherla gehört zu den Münzfunden aus dem 4. Jh. vom Gebiet der ehemaligen römischen Siedlungen, die eine Fortsetzung der Funde aus der Zeit der Römerherrschaft in Dakien darstellen: Laslea (siehe Anm. 6), Pîrîul Hotarului (siehe Anm. 13), Cluj (siehe Anm. 14), Porolissum (siehe Anm. 15), sowie, in der Umgebung der Stadt Gherla, die von Nicula (siehe Anm. 16) und Iclod (siehe Anm. 17), weiters auch diejenigen aus dem erst kürzlich in der Nähe der Stadt Gherla festgestellten archäologischen Bereich (siehe E. Chirilă — I. Chisor, Descoperirile monetare antice și bizantine la Gherla / Antike und byzantinische Münzfunde in Gherla / im vorliegenden Band). Diese letzteren verleihen dem hier behandelten Hort eine besondere Bedeutung, da sie erweisen, daß er einer vom 2. bis zum 4. Jh. dicht besiedelten Gegend angehört. Die immer zahlreicher werdenden Funde von Münzmaterial aus dem 4. Jh. in Siebenbürgen bezeugen einen massiven Zustrom römischer Münze zu den alten Siedlungen des ehemals römischen Dakien, wo eine zahlreiche dakisch-römische Bevölkerung ein verhältnismäßig gedeihliches Leben führte und zu dem Reich einen regen Handel mithilfe des Geldes unterhielt. Wenn auch diese Bevölkerung sich einem Leben ländlichen Typs, das auf Ackerbau und Viehzucht beruhte, zuwandte und auf die Formen des Stadtlebens verzichtete, bediente sie sich doch der Geldwirtschaft (die neuesten Münzfunde des 4. Jhs. aus dem Mănăstur-Viertel von Cluj zeigen für dieses Jahrhundert deutlich eine Verschiebung der Bevölkerung an den Strandrand, was in Zusammenhang mit dem Übergang zu den mit Ackerbau und Viehzucht verbundenen Formen des Landlebens steht; eine ähnliche Erscheinung fand auch in den Städten der ehemaligen Provinz Obergermanien statt; zu den Funden aus Cluj siehe Anm. 14; zu ihrer Bedeutung und den Entsprechungen in Obergermanien siehe Anm. 19). Die große Münzmenge, die aus dem Römerreich nach Siebenbürgen kommt, wo sie verwendet und gehortet wird, stellt einen Beweis in diesem Sinne dar. Siebenbürgen bietet im Tausch zur Münze einen Teil der Waren, die auch in vorrömischer und römischer Zeit ausgeführt wurden: Vieh und hauptsächlich Salz, denn das Nachgebiet des Römerreichs, besonders die Balkanhalbinsel, von wo die absolute Mehrheit der Münzen Siebenbürgens kommt, erwähnt des Salzes vollkommen (siehe Anm. 20). Im übrigen hat das Salz in der Geschichte Siebenbürgens zu allen Zeiten, einschließlich den Beginn des Mittelalters, eine wichtige Rolle gespielt (siehe Anm. 21). Siebenbürgen

mochte auch noch eine Quantität Gold liefern, das aber durch Waschen, nicht durch Ausbeutung der Bergwerke gewonnen wurde. Die Handelsbeziehungen stellen aber nur *einen* Aspekt der vielfältigen und regen Verbindungen Siebenbürgens mit dem Römerreich dar, die durch die Wiedereroberung von Gebieten nördlich der Donau begünstigt wurden. Im Rahmen dieser Verbindungen entwickelt sich das Christentum, vollendet sich der Romanisierungsprozeß und erstarkt die norddonauländische Latinität. Wenn das Donarium von Bierțan (siehe Anm. 22) Beziehungen religiöser Natur zum Römerreich belegt, so bezeugt der jüngst in Porolissum gemachte Fund eines Kultgefäßes örtlicher Herstellung, aber mit einer lateinischen, der vom genannten Donarium ähnlichen Inschrift die Existenz einer bodenständigen dakisch-römischen Bevölkerung in Porolissum, die als Christengemeinde in augenscheinlicher Verbindung mit dem Römerreich organisiert war.

Anmerkung 1 umfaßt die Abkürzungen. Tafel: Münze Nr. 3 (1 x; 3 x) und Nr. 37 (1 x; 2 x).